

УДК 323.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.33>**О. П. Качуровський**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0460-9393>аспірант кафедри політології та філософії імені Сергія Коновала
Західноукраїнського національного університету

СПЕЦИФІКА НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В ПРОЦЕСАХ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Для того, щоб зберегти єдність народу та запобігти розвитку суспільних конфліктів у країні, важливо успішно завершити процес національної консолідації. Завдання вивчення національної консолідації важко переоцінити, особливо зараз, коли сучасне українське суспільство перебуває в кризі.

У сучасному мінливому світі важливим питанням для обговорення також є досягнення ефективної демократизації суспільства. Дослідження демократичної трансформації суспільства передбачає аналіз специфіки переходу від тоталітарних чи авторитарних до демократичних методів керівництва. Це включає вивчення метаморфоз, які пронизують політичну, соціальну, соціокультурну та економічну сферу, а також усвідомлення особливостей налагодження відносин між суспільством та державою.

Без завершення процесу демократичного транзиту в Україні неможливо говорити про ефективний процес національної консолідації, який є базовим компонентом для зміцнення єдності українців і зменшення ймовірності виникнення суспільних конфліктів.

Посилення спільної національної ідентичності, створення політично стабільної та згуртованої української нації повинно стати підсумками успішних демократичних перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість дослідників аналізували проблеми національної консолідації протягом останніх років. Українські вчені зробили значний внесок у вивчення ролі консолідації. Науковцями, які досліджують процес консолідації суспільства, є: О. Оржель, Ю. Опалько, Г. Луцишин, А. Колодій, В. Городяненко, І. Лопушинський, В. Крисаченко, М. Пірен, Р. Шпорлюк та Л. Чупрій. У роботах цих учених підкреслюється, наскільки важливо об'єднати суспільство для того, щоб держава змогла забезпечити виживання української нації.

Темою дослідження соціальних і політичних трансформацій займалися такі представники сучасної політичної науки, як: З. Бжезінський, Д. Гелд, С. Гантінгтон, Г. О'Доннел, Е. Мак-Грю, А. Пшеворський, Д. Растроу, Е. Тоффлер, Ф. Шміттер, П. Штомпка.

На завдання осмислення демократичного транзиту зорієнтовані напрацювання вітчизняних учених В. Ребкала, Л. Шкляра, С. Телушина, В. Шахова. Крім цього, темі демократичного транзиту присвячені роботи зарубіжних науковців Г. О'Доннела, Ф. Шміттера, Т. Карозерса, Д. Кіна, Ф. Веффорта, Ф. Фукуями, С. Хантінгтона.

Стан реалізації демократичних трансформацій в модерній Україні є метою аналізу в працях українських науковців, серед яких необхідно виділити: В. Горбатенка, М. Головатого, А. Колодій, Л. Латигіну, М. Михальченка, Г. Мурашина, В. Погорілка, Мацієвського Ю., Ф. Рудича, О. Скрипнюка.

Мета статті – проаналізувати особливості національної консолідації в процесах демократичної трансформації суспільства України, базуючись на сучасний стан дослідження теми консолідації та трансформації у науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Виникненню процесу національної консолідації, який необхідний для забезпечення існування власної держави, сприяють екзистенційні небезпеки, які становлять серйозну загрозу для життя нації. Визначення зв'язку між згуртованістю суспільства та стабільністю національної безпеки є важливим завданням для наукового дослідження. Ця тема перебуває в рамках детального аналізу зарубіжних і вітчизняних вчених. Поміж яких потрібно виокремити К. Вітмана, І. Кресіну, К. Агееву, Г. Луцишин, Р. Сунто, Ф. Фукуяму. Виявленням універсальних моделей етнонаціональної політики для різних країн займаються такі науковці як: М. Лазарович, В. Нахманович, Дж. Ротшильд, Е. Шилза, Ван ден Берг, Е. Сміт. Важливими для опису значення цієї актуальної проблеми є праці, де представлена специфіка історичного досвіду здійснення етнополітики різноманітними світовими країнами [6, с. 157].

Зараз ніхто не може запропонувати єдиного визначення терміну «консолідація». Соціально-педагогічний словник трактує консолідацію як «вид об'єднувачих процесів, злиття близьких за мовою і культурою етносів у більш великі спільноти, налагодження між ними соціально-економічних та культурно побутових зв'язків» [16, с. 116]. Політична енциклопедія пропонує

дещо інше трактування поняття «консолідація» – це процес наближення, зміцнення єдності соціальних і політичних інститутів з метою ефективного вирішення актуальних проблем [15, с. 353].

У ракурсі відносин з приводу влади поняття «консолідація» визначається як певний тип інтеграційних процесів за умови захисту загального консенсусу, що створюється та балансується засобами політичного впливу для згуртування суспільства [13, с. 131].

Провівши аналіз цих визначень формуємо власне трактування терміну «консолідація». На нашу точку зору, консолідація – це процес єднання суб'єктів завдяки застосуванню політичних методів впливу для визначення загальних завдань та захисту стабільності суспільства [18, с. 223].

Оскільки тема нашого дослідження пов'язана з національною консолідацією, то розглянемо її різноманітні визначення.

О. Петухова розглядає поняття «національна консолідація» як таке, що включає в себе консолідацію політичну та соціальну. Національна консолідація є вищим рівнем процесів соціальної консолідації. Консолідація національна здійснює інтеграцію різних соціальних груп, етносів, які становлять єдиний соціальний організм. Реалізація національної консолідації є ключовою передумовою для запобігання розвитку соціальних конфліктів [13, с. 133].

Ю. Тиркус звертає увагу, що «національна консолідація є важливою складовою політичної консолідації, що, у свою чергу, залежить від легітимності політичної влади та реальних процесів суспільного життя» [17, с. 115].

Г. Луцишин розглядає термін «національна консолідація» як етнополітичний процес, який зорієнтований на зміцнення та об'єднання різноманітних етносів, які формують націю, завдяки поступовій ліквідації перепон і узгодженню спільних цінностей, різних інститутів (таких як: політичні, економічні, соціальні, духовні) з метою досягнення кінцевою загальною цілі [8, с. 197].

І. Іванов вбачає в національній консолідації процес знищення соціальних і етнічних перешкод, систему згуртування громадян, у підсумку чого утворюються універсальні засади забезпечення спільної діяльності [5, с. 9].

Отже, на нашу думку, термін національна консолідація передбачає «процес об'єднання, згуртування, посилення солідарності і соборності нації та її державності на основі національної ідеї, інших національних цінностей, що посилює синергію інституційних та неінституційних творчих сил нації з метою успішної реалізації стратегії суспільного розвитку в контексті сучасних геополітичних реалій» [18, с. 224–225].

Переважаючи трансформаційних зрушень, що супроводжуються збільшенням впливу

інформаційного суспільства, розширенням меж політичних кордонів, підвищенням рівня демократичності та децентралізації влади, інтернаціоналізацією міжнародного права, характеризують наявний стан політичного розвитку. Ці метаморфози розкривають специфіку реальних умов функціонування держави в Україні. Вони змінюють змістове значення політичної, соціальної, культурної та економічної сфер життя суспільства [12, с. 26].

За таких обставин домінує особливий вид розвитку політичних процесів, який включає присутність трансформації – отримання політичною системою специфічних характеристик, зміну політичних принципів діяльності та основних цінностей; глибокі метаморфози, проведені для здобуття більш якісного типу функціонування системи; процес змінення умов і різного роду елементів діяльності політичної системи, що сприяє формуванню оригінальних форматів політичних інститутів і організацій, призводить до реорганізації дій державного керівництва в країні [11, с. 38].

Термін «трансформація» трактується як переформатування виду, якостей, специфічних рис певного явища. Зміна суспільства приводитиме до видозміни стану функціонування політичних, економічних, соціальних систем і різних процесів [1, с. 3].

У політології поняття «трансформація» активно застосовується при організації дослідження процесів, що пов'язані з політичними режимами в авторитарних державах, коли для їх детального аналізу лише усталених моделей переходів до демократії є мало [4, с. 127].

Крім цього у політичній науці трансформацію аналізують як історичний процес перетворень, що проявляється як синтез конкретних компонентів: переформатування політичної системи суспільства; видозміна стану «політичної людини» (громадянина, еліти, спільноти, організації); зміна типу політичної культури суспільства та окремого індивіда (ціннісні орієнтири, головні принципи, становище політичних взаємовідносин) [14, с. 92].

Отже, виходячи з попередніх напрацювань науковців, термін «трансформація» у політичному відношенні передбачає «здійснення основоположних перетворень у політичній системі держави, що зв'язано з змінами у структурі влади, значними реформами в управлінні та законодавстві, переформатування видів виборчих систем, а також оновлення правил взаємодії між державою та громадянами» [19, с. 141].

У науковій літературі часто вживаються дві категорії, що застосовують для опису та аналізу політичних змін. Це «трансформація» та «транзит». Вони використовуються майже завжди, деколи, як поняття з спільним кореневим значенням. Ці терміни варто розрізняти, оскільки їм

притаманні різні семантичні відмінності та смислові відтінки [9, с. 58].

Поняття «transition» (транзит), або перехід, виступає ключовим концептом «транзитології». Транзит пов'язаний з зміною політичного, інколи економічного режиму, а не суспільства. Трактують цього явища зі «Словника української мови» зазначає про переміщення з одного положення в інше місце [20]. Попри це трансформація є ширшим феноменом, бо включає більше варіантів метаморфоз. Дослідники демократизації (такі як: Г. О'Доннел, Мацієвський Ю. та ін.) цю тему аналізували, коли визначали перехід як «інтервал між одним політичним режимом й іншим, протягом якого правила політичної гри чітко не визначені» [9, с. 59].

Демократичний транзит – це поступовий процес реорганізації перехідних суспільств, що визначає своєю ціллю запровадити принципи стабільної демократії в межах юрисдикції цих держав. Цей процес передбачає переформатування суспільних відносин, а якщо конкретно то: політичної, економічної, соціальної сфер, принципових засад адміністративного управління, культурної та духовної сфери [2, с. 79].

Основоположною метою державного врядування для ефективного демократичного транзиту виступає здійснення системної трансформації перехідних суспільств, які часто орієнтуються на проведення спільних дій державних інститутів і членів громадянського суспільства в процесі планування та прийняття політичних рішень, що є передумовою виникнення суспільно-політичної кризи [2, с. 82].

Отже, демократичний транзит, на нашу думку, – «це процес, за допомогою якого держава

переходить від авторитарного чи тоталітарного режиму до нового, що характеризується домінуванням демократичних цінностей. Це передбачає захист суверенітету народу, дотримання верховенства права та захист основних свобод кожного громадянина» [19, с. 142].

Національна консолідація в Україні є основою для національного розвитку, що потребує включення всього суспільства. Це пріоритетне завдання для створення стабільної демократичної держави, спроможної реагувати на критичні проблеми та захищати власних громадян. На даний час Україна перебуває під значним впливом трансформаційних метаморфоз, які вирізняються як серйозними викликами так і потенційними можливостями для удосконалення інструментів демократичного врядування [7, с. 198].

Вторгнення росіян 24 лютого 2022 року трансформувало відношення українського населення щодо потреби консолідації нації. Підсумки свіжого соціологічного опитування групи «Рейтинг», які оприлюднені 23 березня 2024 року, підтверджують готовність за умов війни захищати державу. Україна показує найбільш високий показник готовності воювати за власну країну поміж Європейських держав. Готові воювати 62%, що є удвічі більше ніж ті, хто не готовий (таких 33%), а ті, хто чітко не відповіли загалом 4%. Відбулося опитування 40 428 чоловік у кожній державі впродовж жовтня-грудня 2023 року, а репрезентативна вибірка становила 1000 осіб. В Україні дослідження організувала «Група Рейтинг» (див. табл. 1 і рис. 1) [3].

Відповідно до даних останнього соціологічного дослідження групи «Рейтинг» (оприлюднене: 13 червня 2024 року) здійсненого за вимо-

Таблиця 1

Підсумки дослідження з назвою: «Готовність за умов війни воювати за свою країну» групи «Рейтинг» [3]

Воювати за Україну	Показник
Готові	62%
Не готові	33%
Не визначилися	4%

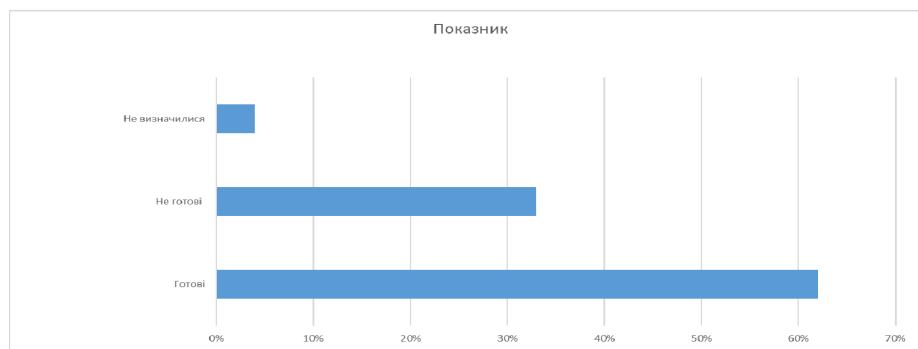

Рис. 1. Результати соціологічного опитування групи «Рейтинг» 23 березня 2024 р.

гою «Фонду Карнегі за міжнародний мир», стало відомо, що українські громадяни мають віру в перемогу. Більшість опитаних не вважають, що росіяни виграють у війні (тільки 5% вірять у перемогу агресора). Інші порівню розділилися на тих, хто вважає, що Україна виграє, та тих, які не прослідковують домінування жодної зі сторін конфлікту. Стосовно підсумків протистояння то, 73% громадян вірять, що Україна поверне усі території. Велика кількість людей були задоволені, що Україна відвоює частину або всі землі впродовж наступного року (56%), або що боротьба припиниться протягом прийдешніх двох років (59%). Дослідження продемонструвало протиріччя у поглядах поміж різними поколіннями в сприйнятті перебігу конфлікту. Старше покоління (віком 60+ років) вирізняється оптимізмом щодо війни за багатьма показниками. Ця категорія населення значно краще сприйняла теперішнє становище протидорчих сторін та є переконана у перемозі України. Молоде покоління (молодші за 35 років) в більшості негативно сприймають спроможності України досягти переваги на полі бою. Якщо порівнювати з 60% українців віком від 60+ років, то тільки 40% молодих людей віком від 18 до 35 р. вважають, що Україна зобов'язана

продовжувати боротьбу до повернення всіх земель станом на 1991 рік (див. табл. 2 і рис. 2) [10].

Висновки. У сучасний період трансформацій України процес національної консолідації особливо тим, що згідно висновків останніх соціологічних досліджень, спостерігається поступове об'єднання української нації, оскільки переважна більшість населення вірить у перемогу та бажають провести реінтеграцію всіх втрачених українських територій станом на 1991 рік; зафіксований найвищий показник кількості українців охочих воювати за свою країну порівняно з іншими державами ЄС, де це бажання є низьким; російськомовні громадяни змогли зробити переоцінку необхідності переважання в державі української мови та культури для власного ж виживання. Крім того відбулася консолідація народу і різних етнічних груп навколо української титульної нації, що є значним прогресом у створенні української політичної нації.

Отже, специфіка національної консолідації в процесах демократичної трансформації суспільства сучасної України складається з кількох характерних рис, які описують цей динамічний процес: проголошення незалежності України посприяло реалізації політичних трансформацій,

Таблиця 2

Результати опитування: «Очікування суспільства щодо завершення війни» групи «Рейтинг» [10]

Українці	Показник
Віряють у перемогу росії	5%
Вважають, що Україна поверне території	73%
Віряють, що повернуть частину або всі землі впродовж наступного року	56%
Вважають, що війна зупиниться впродовж наступних двох років	59%
Старше покоління, що переконане у необхідності воювати	60%
Молодь, що переконана у потребі продовжувати війну	40%

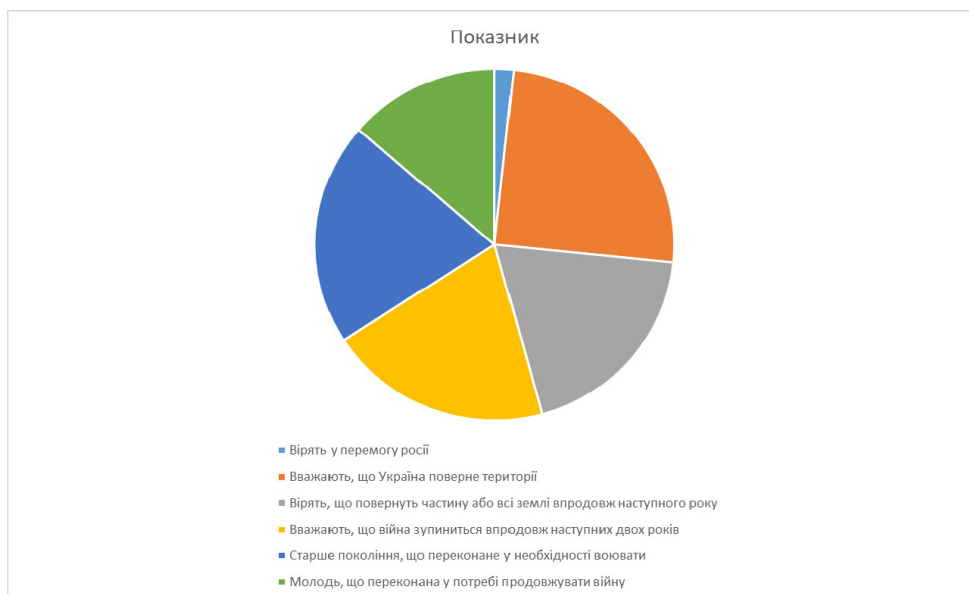

Рис. 2. Підсумки дослідження групи «Рейтинг» 13 червня 2024 р.

які зміцнили національну ідентичність та суверенітет (поетапна демократизація політичної системи стала основним компонентом у подальшій національній консолідації); перехід від планової до ринкової економіки також сприяв національній консолідації (це спровокувало виникнення нового класу підприємців та змінило соціальну структуру суспільства, стимулюючи національну самосвідомість); ще одним важливим аспектом стало переважання української мови як державної (мовна політика об'єднала людей задля творення загальної культурної ідентичності); національні традиції, історія та культура також відіграли свою роль для національної консолідації (це укріпило національну самобутність і гордість народу); становлення України автономним гравцем на світовій арені та поява нових контактів з іншими країнами стало позитивним кроком для консолідації суспільства (це допомогло організувати рішучу відповідь на виклики національній безпеці); пасивна діяльність громадян завдяки громадським об'єднанням та волонтерським рухам значно підсилила реалізацію національного згуртування (це допомогло людям взяти відповідальність за суспільне життя та політичні процеси країни). Ці особливості є загальною демонстрацією того, як саме Україна консолідується у процесі демократичної трансформації.

Література

1. Бабкіна О. Деякі методологічні проблеми аналізу політичних трансформацій та політичного розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2013. Вип. 11. С. 3–10.
2. Бельська Т. В. Демократичний транзит: специфічна риса сучасного суспільно-політичного процесу. *Актуальні проблеми державного управління*. 2008. № 2. С. 78–83.
3. Готовність за умов війни воювати за свою країну: дослідження «Рейтингу» з Gallup International. *Соціологічна група Рейтинг*. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/gotovnist-za-umov-vijni-voyuvati-za-svoyu-krayinu-doslidzhennya-rejtingu-z-gallup-international.html> (дата звернення: 28.07.2024).
4. Громико О. Зміст поняття «трансформація» як базової наукової категорії. *Ефективність державного управління*. 2016. № 1/2 (46/47). Ч. 1. С. 125–131.
5. Іванов І. Ю. Формування української політичної нації в сучасних умовах: проблеми і перспективи : автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.05. Київ, 2005. 20 с.
6. Качуровський О. Особливості української національної консолідації в процесах трансформації суспільства. *Молодь 21 століття: самореалізація, ціннісні орієнтації, ідентифікація* : матеріали Міжнар. наук.-прак. конф., 22–24 липня. 2024 р. Загреб : «European Conference», 2024. С. 157–161.
7. Качуровський О. Специфіка функціонування політичного режиму в сучасній Україні. *Сучасні інформаційні технології в освіті і науці* : матеріали Міжнар. наук.-прак. конф., 29–31 липня. 2024 р. Прага : «European Conference», 2024. С. 196–199.
8. Луцишин Г. Національна консолідація як фундаментальна основа розвитку української політичної нації. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2012. № 4(3). С. 195–200.
9. Мацієвський Ю. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014): монографія. Чернівці: Книги – XXI, 2016. 552 с.
10. Очікування суспільства щодо завершення війни. *Соціологічна група Рейтинг*. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/social-expectations-regarding-end-war.html> (дата звернення: 28.07.2024).
11. Пампура М. Зміст та особливості структури сучасного трансформаційного процесу. *Право і безпека*. 2016. № 2 (61). С. 38–42.
12. Пампура М. Трансформаційні процеси сучасності та їх вплив на державно-правову дійсність України. *Міжнародний науковий журнал «Верховенство права»*. 2016. № 3. С. 26–31.
13. Петухова О. В. Консолідація: сутність і види. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 3. С. 130–135.
14. Пивоваров П. Трансформація як соціально-економічний феномен. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 91–97.
15. Політична енциклопедія / ред.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал. Київ : Парлам. вид-во, 2011. 807 с.
16. Соціально-педагогічний словник / за ред. В.В. Радула. Київ: ЕксОб, 2004. 304 с.
17. Тиркус Ю. С. Внутрішньополітична консолідація як умова інтеграції України до ЄС. *Грані*. 2014. № 8. С. 113–118.
18. Томахів В. Я., Качуровський О. П. Концептуальні засади дослідження національної консолідації. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. № 51. С. 222–229.
19. Томахів В. Я., Качуровський О. П. Концептуальні засади дослідження демократичних трансформаційних процесів. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 47. С. 140–144.
20. Транзит. Тлумачення із «Словника української мови». *Словник.ua*: вебсайт. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B-D%D0%B7%D0%B8%D1%82> (дата звернення: 28.07.2024).

Анотація

Качуровський О. П. Специфіка національної консолідації в процесах демократичної трансформації суспільства сучасної України. – Стаття.

Досліджено специфічні риси національної консолідації в процесах демократичної трансформації суспільства модерної України. Зазначено про необхідність національної консолідації в умовах масштабної війни з ворогом для захисту державної незалежності. Розкрито трактування поняття «консолідація» та її різні визначення. Представлено дефініцію терміну «національна консолідація» та її відмінні трактування. Зазначено про специфіку визначення поняття «трансформація» та «транзит». Охарактеризовано важливість демократичної трансформації у процесі здійснення консолідації суспільства в складних обставинах війни.

Проаналізовано дефініцію термінів «демократична трансформація» та «демократичний транзит». Описано оригінальне власне трактування поняття «консолідація», «національна консолідація», «трансформація» та «транзит». Визначено основні компоненти української національної консолідації в процесах трансформації суспільства, які характеризують особливості цього процесу. Констатовано, що процесам демократизації є властива багатовекторність, нестандартність розвитку, багатоплановість остаточних результатів демократичних транзитів, які залежать від співставлення, ефективності спільної взаємодії, масштабів впливу значної кількості інституційних та соціокультурних елементів. Представлено динаміку зростання консолідованості нації, що демонструє рівень морально-політичної згуртованості суспільства в умовах війни. Це стимулює до визначення особливостей національної консолідації в процесах демократичної трансформації українського суспільства.

Ключові слова: консолідація, національна консолідація, трансформація, демократична трансформація, транзит, демократичний транзит, демократизація, демократичні трансформаційні процеси.

Summary

Kachurovskiy O. P. The specificity of national consolidation in the processes of democratic transformation of society in modern Ukraine. – Article.

The specific features of national consolidation in the processes of democratic transformation of the society of modern Ukraine are studied. The need for national consolidation in the conditions of a large-scale war

with the enemy to protect state independence is noted. The interpretation of the concept of “consolidation” and its various definitions are revealed. The definition of the term “national consolidation” and its different interpretations are presented. The specifics of the definition of the concepts “transformation” and “transit” are noted. The importance of democratic transformation in the process of consolidation of society in the difficult circumstances of the war is characterized. The definition of the terms “democratic transformation” and “democratic transit” was analyzed. The original own interpretation of the concepts of “consolidation”, “national consolidation”, “transformation” and “transit” is described. The main components of Ukrainian national consolidation in the processes of societal transformation, which characterize the features of this process, have been identified. It has been established that the processes of democratization are characterized by multi-vector, non-standard development, and multi-faceted final results of democratic transits, which depend on the comparison, effectiveness of joint interaction, and the scale of influence of a significant number of institutional and socio-cultural elements. The dynamics of the growth of the nation’s consolidation is presented, which demonstrates the level of moral and political cohesion of society in the conditions of war. This stimulates the analysis of the features of national consolidation in the processes of democratic transformation of Ukrainian society.

Key words: consolidation, national consolidation, transformation, democratic transformation, transit, democratic transit, democratization, democratic transformation processes.